

Bruno Taut tündérvilága

SZÁZÉVES A DANDANAH ÜVEG JÁTÉKKOCKA-KÉSZLET

A *Dandanah* különleges helyet foglal el a játéktörténetben. Rendhagyó anyagválasztásán túl számos érdekességet rejt az eredetileg szériatermelésre szánt, nyolcszögletű fadobozkába csomagolt, 62 darab, különböző alakú és színű, kis méretű, 2 és 5 centiméter közötti átmérőjű, illetve élhosszakkal rendelkező üvegtömbökből álló készlet.

A *Dandanah* tervezőjeként leggyakrabban Bruno Taut (1880–1938) építésztl említik, de a játék csomagolásának fedőlapján Blanche Mahlberg is szerepel feltalálóként, akinek a nevére férjével, Paul Mahlberggel közösen ítélte a német szabadalmi hivatal 1920-ban az építőjáték mintaoltalmát. Szembetűnő, hogy a szabadalmi dokumentációban és a fennmaradt prototípusokhoz mellékelt

Az eredeti Dandanah egy példánya a karlsruhei Badisches Landesmuseum gyűjteményéből, az egyik kivitelezhető kombinációba rendezve, a nyolcszögletes fadoboz csomagolással a háttérben

An original Dandanah set in the collection of Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, arranged in one of the possible combinations, with its octagonal wooden box in the background

Forrás: a Badisches Landesmuseum honlapja, www.landmuseum.de

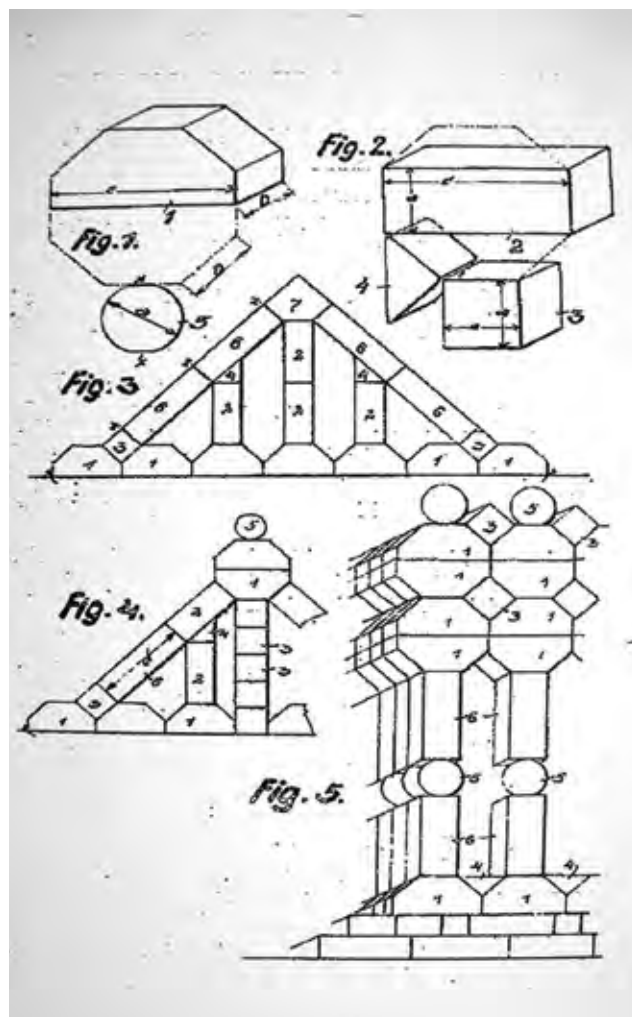
mintalapokon szereplő, a készletből építhető kompozíciók kevésbé veszik figyelembe a gravitáció tényét, az üveg tömegét és felületének tapadási tulajdonságait. A próbák szerint az összerakási javaslatok kivitelezése vagy kivételes kezűességet igényel, vagy nem is megvalósítható. Ennek tudatában még érdekesebb, hogy az első világháború borzalmaiból ébredő, gazdasági ínséggel küszködő, a polgárháború szélén táncoló, politikai gyilkosságokkal tarkított német realitásban élő alkotókat mi motiválta egy funkcionalitásában erősen megkérdőjelezhető tárgy sorozatgyártásának előkészítésére.

A történetben Blanche Mahlberg alakja és a *Dandanah* tervezésében játszott szerepe kevésbé rekonstruálható. A fennmaradt információk szerint ő volt a tudományos-fantasztikus írásairól ismert Herbert George Wells (1866–1946) *A nyílt összeesküvés* (1928) című jelentős művének egyik német fordítója. A regény optimista jövőképet rajzol a háború után újraépítendő ideális társadalomról, és a boldog emberi közösség létrejöttéhez vezető lépéseket

ismerteti. Habár a Mahlbergék és Bruno Taut viszonya dokumentálatlan maradt, mindez a szellemi közösségükre utal amellet, hogy a művészettörténész-építész Paul Mahlberg is részt vett az 1914-es kölni Werkbund-kiállítás (*Deutsche Werkbund-Ausstellung*) munkálataiban, melyre Taut ikonikus Üvegpavilonja készült. Ennek a kis méretű épületnek és a még apróbb, gyerekkézbe szánt *Dandanah* létrejöttének technológiai és szellemi háttere azonos.

A Dandanah egyik mintalapja – kivitelezhetetlen tündérpalota rajza
A pattern sheet of Dandanah – drawing of a fairy palace that cannot be built from the blocks
Forrás: www.researchgate.net

A játékhoz mellékel, mérnöki szerkezetek építését bemutató ábra
Figure showing the construction of engineering facilities, supplement to the set
Forrás: www.researchgate.net

Az Üvegpavilon legnyilvánvalóbb szellemi inspirációi a H. G. Wells-regények világához hasonló utópisztikus társadalmakat bemutató Paul Scheerbart (1863–1915) írásai, amelyek közül az *Üvegépítész* (*Glasarchitektur*, Sturm, Berlin, 1914) című kötetből vett idézetek díszítették az épület homlokzatát. A pavilon építészeti kialakításában is magán viselte a scheerbarti „üvegéden” attribútumait: színes üvegfalai egy pompázatosan megvilágított szökőkutat zártak magukba, és mozgó fényforrások változatos motívumokat vetítettek a tükröződő felületekre. Scheerbart elképzeléseinek és Taut épületeinek egyetlen funkciója a gyönyörködtetés volt, abból a meggyőződésből táplálkozva, hogy az ilyen gonddal kialakított épített környezet a természetnél is nemesebb, és a pszichére olyan mély hatást gyakorolhat, hogy kiemeli az emberiséget a gyarlóságból és nyomorból.

Az író és az építész barátságának Scheerbart háború ellen tiltakozó éhségstrájkjából adódó, 1915-ben bekövetkezett halála vetett véget. Taut is hasonló pacifista nézeteket vallott, és számos haladó gondolkodású alkotótársával ellentétben a háborúban nem a társadalmat megtisztító, a nemzetet egységesítő erőt látta. Ezért a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadta, és helyette a scheerbarti üvegutópiák grandiózus léptékű vízióin dolgozott, melyeket a *Városkorona* (*Die Stadtkrone*. Diederichs, Jena, 1919) és az *Alpesi építészet* (*Alpine Architektur*. Folkwang, Hagen, 1919) címeket viselő, gazdagon illusztrált kiadványokban tett közzé 1919-ben. Míg Scheerbart a Harz hegységet és a Fekete-erdőt tervezte megvásárolni a szerény jövedelméből finanszírozott *perpetuum mobile* kísérleteinek vágyott anyagi sikeréből, hogy helyet biztosítson az írásaiban bemutatott üvegépítményeknek, Taut ennél is grandiózusabb helyszínt, az Alpok hegyláncait választotta társadalomjavító konstrukcióinak.

Bruno TAUT: Illusztráció az *Alpesi építészet* (1919) című kötetből
Bruno TAUT: Illustration from the book *Alpine Architecture* (1919)
Forrás: Henry's Auktionshaus GmbH, www.henrys.de

Az üvegpavilon és a *Dandanah* anyagba öntése mögött a Német Luxfer Prizma Szindikátus (Deutsche Luxfer Prismen Syndikat), személy szerint annak német képviselője, Frederick Keppler és erőszakos marketingpolitikája állt. Abból a célból, hogy a chicagói cég termékeit az európai építőipar uralkodó építőanyagává tegye, Keppler impozáns bemutatótér prototípusának fejlesztésével bízta meg Tautot. Így a megépült üvegpavilon a Taut írásaiban hangsúlyozott funkció nélküli gyönyörködtetés meggyőző erejének fényében a Luxfer üvegprizmagyár teljes termékpalettáját vonultatta fel.

Bruno TAUT: Üvegpavilon, a belső tér makettje a *Made in Germany – Politik mit Dingen*. Der Deutsche Werkbund 1914 című kiállításon
Bruno TAUT: Glass pavilion, mockup of the interior in the exhibition *Made in Germany – Politik mit Dingen*. Der Deutsche Werkbund 1914
Werkbundarchiv – Museum der Dinge, Berlin, 2014
Forrás: www.smow.com

A Vitra cég által utángyártott készlet 2003-ból
Set reproduced by Vitra company in 2003
Forrás: www.worthpoint.com

A Luxfer cég gyermekjátékgyártásra való hajlandósága mögött praktikus megfontolások is álltak, például az, hogy az apró építőkockák öntéséhez a minőségi termékek előállítására nem alkalmas, huzalos, hólyagos üvegek is felhasználhatók voltak. A 19. század végére a játékok jövedelmező fogyasztási cikké váltak, és ugyan tervezésükkor az akkoriban születő reformpedagógiai elveket is alkalmazták, velük játszva a gyermekek a felemelkedő középosztály értékrendjére való nevelést is megkapták. A német társadalom propagált eszményképe a kora technológiáját manipulálni képes mérnök (férfi), aki mellett a háztartást hatékonyan vezető nő állt. Ezekre a szerepekre a játékipar tudatosan készítette fel az állampolgárokat már gyermekkorban. A *Dandanah* középúton áll az ilyen propagandacélokat szolgáló technikai konstrukciós játékok és az alkotó fantáziát megmozgató, kreativitást fejlesztő eszközök között. A csomagolásban mellékelt kirakási javaslatok kívánatos és elfogadható változatokat sugallva irányítják a gyermek gondolkodását, de az építőkockákkal való játék a tapasztalatok szerint fiúk és lányok számára egyaránt kedvelt időtöltés, mely nem nemek szerint megoszló társadalmi szerepekre szoktat. Ezt bizonyítja az egyetlen fennmaradt, a *Dandanah* gyermekek általi fogadtatásáról szóló beszámoló, Hermann Finsterlinnek (1887–1973), Taut kollégájának lányáról, aki szívesen játszott lesötétített szobában gyertyafénynél a színes üvegtömbökkel.

Az eredeti szériából mára már csak kilenc példány maradt fent, jórészt német közgyűjteményekben, annak ellenére, hogy a nürnbergi Bing játékgyártó cég 1922-es karácsonyi katalógusában szerepeltette a terméket.

A Dandanah játékkészlethez tartozó melléklet szerint kirakott egyik konfiguráció

A built configuration proposed in the booklet appended to the Dandanah set of building blocks

Forrás: Kinchin, J. – O'Connor, A.: *Century of the Child. Growing by Design 1900–2000*. Museum of Modern Art, New York, 2012, 62.

Utángyártásra két ízben került sor, először 1994-ben Taut születésének századik évfordulóján japán helyszíneken tartott emlékkiállításokra (*Bruno Taut Retrospective. Nature and Fantasy*. Sezon Museum of Art, Tokió; National Museum of Modern Art, Kiotó), százdarabos példányszámban, melyből egyet a japán császári család vásárolt meg. A másik utánzat 2003 karácsonyán került a Vitra cég kínálatába. Az ötszáz darabos szériát akkoriban 550 euróért árulták, a készlet elfogyásával utánpótlásra nem került sor. A magas ár is mutatja, hogy a *Dandanah* nem egy valódi gyerekjáték. Tervezője a maga által deklaráltan infantilis, játékos alkotói korszakában készítette, egy olyan történelmi pillanatban, amikor ez a fajta eszközizmus a haladó értelmiségi középosztály általános viselkedésformája volt. Különösen az építészek esetében, akik megbízás nélkül, egy új korszak kezdetének bizonytalanságai között végletes naivitással és lelkesedéssel készültek egy szebb jövő építésére. Ennek az átmeneti kornak legátfogóbb tervezői gondolattára a Bruno Taut által kezdeményezett, az 1920-as éven végigvonuló, az építészettörténetben a „kristály/üveg-lánclevelezés”-ként (Crystal Chain Letters, Die Gläserne Kette, magyarul Üveglánc-kör is) említett, az avantgárd német építészeket tömörítő lánclevelezés volt. A levélváltásokban részt vevő 14 alkotó korabeli kiállításokon is szerepeltetett illusztrációi a *Dandanah*hoz hasonló megjelenésű, kivitelezhetetlen kristályálmok, melyek a modernről alkotott mai elképzeléseinktől idegenek. A Vitra *Dandanah*-készletei sem hű másolatok, hanem az eredeti nyers öntvények csiszolt-polírozott változatai, mementói annak az attitűdnek, mely a múlt zabolátlan gondolatokból született kiválóságait is csak csiszolt-polírozott státusszimbólumként tudja elfogadni a jelenben.

MÁTHÉ Katalin

építész, bútortervező művész

Felhasznált irodalom

- Haag Bletter, R.: Paul Scheerbart's Architectural Fantasies. *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 34, No. 2, May 1975, 83–97.
- Haag Bletter, R.: The Interpretation of the Glass Dream. Expressionist Architecture and the History of the Crystal Metaphor. *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 40, No. 1, March 1981, 20–43.
- Haag Bletter, R.: Expressionism and the New Objectivity. *Art Journal*, Vol. 43, No. 2, Summer 1983, 108–120.
- Máthé, K.: The Coming of Heaven on Earth and the Bauhaus. *Symmetry: Culture and Science*, Vol. 30, No. 4, 339–358. (2019).
- Nielsen, D.: Victoria regia's bequest to modern architecture. In: *WIT Transactions on Ecology and the Environment, Design and Nature V., Comparing Design in Nature with Science and Engineering*. Pisa, Vol. 138, 2010, 65–76.
- Whyte, B. I. (ed. and trans.): *The Crystal Chain Letters. Architectural Fantasies by Bruno Taut and His Circle*. MIT Press, Cambridge, 1985.
- Yagou, A.: Modernist complexity on a small scale. The Dandanah glass building blocks of 1920 from an object-based research perspective. *Deutsches Museum Preprint*, Heft 6, 2013.